

בענין קריאת שם אביו

ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי: (בראשית מד, כז)

בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) כתוב שיוסף נענש ומת קודם לאחיו, משום שהיה שומע שהיה אומר לפניו עבדך אבי ולא מיחה בידם. ובילקוט שמעוני (רמז קנא) איתא "ויאמר עבדך אבי אלינו", י' פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו, ושמע יוסף את הדבר הזה ושתק, ושתקה כהודאה, לפיכך נתקצרו משני חייו י' שנים.

קריאת אביו בשמו

נפסק בשו"ע (יו"ד רמ, ב ומקורו ברמב"ם) ולא יקראנו בשמו, לא בחייו ולא במותו, אלא אומר אבא מארי. היה שם אביו כשם אחרים, משנה שמם אם הוא שם שהוא פלאי שאין הכל רגילים לקרות בו, אבל שם שרגילין בו מותר לקרות אחרים שלא בפניו.

ועי' בט"ז שכ' ששם שהוא פלאי אסור אפילו שלא בפניו, אבל שם רגיל בפניו אסור שלא בפניו מותר. והטעם משום שהשומעים יחששו שהוא מכוון לאביו, ולכן בפניו אפילו אינו פלאי אסור, ושלא בפניו רק שם פלאי יש חשש שהוא מכוון לאביו.

קריאת בנו בשם אביו

סברא זו של הט"ז נהיה בסיס לשאלה אחרת האם מותר לאבא לקרא לבנו בשם של אביו (היינו הסבא של התינוק), והנה בספר חסידים (סי' תס) כתב שאין הגוים מקפידים לקרא לבן בשם אביו, אבל אצל היהודים מקפידים. בפשטות טעם ההקפדה כסברת הט"ז שאם יקרא בנו בשם אביו אז יש לחשוש שיקרא לו גם בפני אביו, ויחשבו שמתכוון לאביו. (וכך פירש בשו"ת חלקת יעקב) אבל בשו"ת מהר"י אסאד כתב דאי משום כאו"א אז ידאוג לקרא לבן בכינוי, אלא שיש חשש משום עין הרע. ובאמת מספר חסידים עצמו יש להביא סמך לדבריו, שבסי' תנט כ' כל הניחושים כנגד המקפידים, וכתוב (יחזקאל ז' כ"ה) קפדה בא ובקשו שלום, ואילו בסי' תס כ' שנכרים קוראים לבניהם בשם אביהם ואין בכך כלום, והיהודים מקפידים על כך. ומסבירים מפרשי ס' חסידים שמתכוון לומר שלכן אין בעיא בגוים שלא מקפידים, א"כ לפי"ז טעם ההקפדה אינו משום כאו"א אלא משום עין הרע.

ועי' שו"ת מהר"י אסאד (ח"ב סי' קו) שדן לגבי מי שקרא לבנו בער על שם אחד מבני משפחת אשתו, ולאביו קראו יצחק בער, והיה עליו קפידא גדולה. עי"ש שמביא ראיה שאין בעיא מהא דכלב בן חור (דבה"י א, פרק ב, נ), שחור קרא לבנו כלב אף שהיה בחיי כלב אביו (כמבואר ברש"י). עוד הביא ראיה מרבינו בחיי בפרשתינו (מו, ו) שכ' לבאר הכפלות בפסוק ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו וכו', ששלשת האבות נקראו ישראל, ובכאן קורא יצחק ישראל, ואברהם גם כן נקרא ישראל ממה שכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, וידענו כי החשבון הוא משנולד יצחק, וקרא אותם בכלל בני ישראל, א"כ הרי אברהם נקרא בשם ישראל. עוד הוכיח רבינו בחיי מהא שקראו לעשו ישראל מומר (קידושין, יח, א), לפי שהיה מזרע האבות ולא הלך בדרכיהם. הרי לן שהקב"ה קרא ליעקב ישראל בחיי יצחק שהיה שמו ישראל.

ועי"ש שפסק שיוסיף אותיות להשם ויקראו לו בערמן, ומוכיח מרש"י עה"ת ש"ישוב" (כו, כד) היינו "יוב" (בפרשתינו), ומשום שהיה שם של ע"ז הוסיפו לו אות שי"ן משמו של יששכר, [ולכן יש מנהג שאחרי פ' פינחס קוראים יששכר בשי"ן אחד].

קריאת שם על מי שמת אחרי שנולד התינוק

הספר החסידים שם בהמשך כ' שיש מקומות שאין קורין אחר שמות החיים אלא אחר **שכבר** מת. ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סימן קסב) כתב שאין מן הראוי ליתן שם אחר מי שנפטר אחרי הלידה, כיון שבשעת לידתו עדיין לא הגיעה הנשמה לשורשה העליון. ומדייק כן בלשון הספר חסידים שכתב ויש מקומות שאין קורין אחר שמות החיים אלא אחר שכבר מתו, וצ"ב כפל הלשונות, אלא שבא לרמז במה שהדגיש אלא אחר שכבר מתו, היינו שמתו מכבר טרם שנולד התינוק, משא"כ אם מתו אחר לידתו והבן.

ההיתר לומר אבי מורי

כ' בשו"ע (יו"ד סי' רמב סעי' טו) שאסור לתלמיד לקרא בשם רבו וכו', וכתב הרמ"א שכל זה דווקא אם אינו מזכיר אלא שם רבו לבד, אבל מותר לומר רבי מורי פלוני.

וכ' הש"ך שההיתר לומר מו"ר אינו אלא שלא בפניו, שהרי הב"י כתב שמקור הדין הוא מרש"י בסנהדרין (ק, א ד"ה בשמו) שגיחזי נענש משום שאמר "הילד אשר החיה אלישע", ולא אמר מו"ר אלישע, ושם הרי היה שלא בפניו, א"כ אין בו אלא חידוש, שלא בפניו מותר בפניו אסור. אבל מלשון הרמ"א לא משמע כן שכ' **וכל זה** וכו', משמע אפילו בפניו יש את ההיתר אם אומר מו"ר. ובאמת כל נושאי הכלים חולקים על הש"ך, ומביאים כמה ראיות נגדו. עי' בבהגר"א שמביא דברי הספרי הובא ברש"י עה"ת (דברים א, יד) כשאמר משה רבינו לבנ"י שיהושע יהיה המנהיג במקומו, אמר משה רבינו שהיה להם לבנ"י לומר, **משה רבינו** ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך וכו'. הרי לן שאפילו בפניו מותר. ועי' בהגהת הגרע"א שמביא דברי הפר"ח שמוכיח נגד הש"ך מהא שאמר יהושע, במעשה של אלדד ומדד, "**אדני משה** כלאם", הרי לן שוב שמותר אפילו בפניו.

האם יש הבדל בין להקדים התואר או השם

אלא שצ"ע למה הגר"א לא מביא מפסוק מפורש ורק מביא מהספרי. בשו"ת אג"מ (יו"ד א סי' קלג) כתב ליישב שמיהושע רק רואים שמותר היכא שאומר התואר לפני השם, "**אדני משה**". אבל הגר"א רוצה להוכיח שאפילו לומר השם לפני התואר נמי מותר, לכן הביא מהספרי שכ' "**משה רבינו**". אבל ק' שהגר"א גם מביא הראיה מגיחזי ושם כ' רש"י שהטענה היה שלא אמר מו"ר אלישע. הרי שהגר"א כן מביא מקור שמותר לומר שמו אם מקדים התואר. עוד ק' שאח"כ הגר"א מביא שההיתר (שאומר שמו עם תואר) שייך גם לגבי אביו. ומביא ראיה משבת (קטו, א) אמר ר' יוסי אבא חלפתא וכו', וכ' רש"י שר"י היה הבן של אבא חלפתא. עוד הביא מהא שכתוב בפסחים (קי"ב, א ומעילה יז, ב) יוחאי אבא, ומגיטין (יד, ב) לינאי אבא. הרי לן שהגר"א הביא מקור מעובדא שהתואר הוא לפני השם כגון "**אבא** חלפתא", והיכא שהשם הוא לפני התואר כגון "ינאי **אבא**", ודלא כתירוצו של בעל האגר"מ מצ"ל.

תואר "אבא"

בעיקר ההיתר לקרא לאביו בשמו עם תואר "אבא" יש להסביר עפ"י רש"י לברכות (מז, א ד"ה

אילו) ש"אבא" הוא לשון חשיבות, ולכן שמואל קרא לרב אבא. וכן משמע בהגהת הגרע"א על הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים הל"ג) שההיתר הוא מטעם ש"אבא" הוי תואר של כבוד. אבל עי' באגר"מ (הנ"ל) שכ' טעם אחר, שכל הבעיא בקריאתו בשמו הוא שאינו מתיחס לזה שהוא אביו, ולכן אם אומר "אבא" אפילו אם אומר השם מותר. ועי"ש שמחדש לפי"ז שאפילו אם גיחזי היה קורא לאלישע "הנביא" ג"כ היה נענש, משום שלא התיחס לזה שהוא תלמידו, ויש בזה משום זלזול בכבודו. וחתני היקר ר' חננאל שליט"א העיר שלפי"ז ה"ה באביו לא מועיל אפילו אם היה מוסיף תואר כבוד כגון ר' פלוני, ורק אם אומר אבא.

כששואלים אותו מי האבא שלו

ויש לדון היכא ששואלים אותו מי האבא שלו האם אז יכול לומר ר' פלוני, דיתכן בגלל שהוא עונה לשאלה מי ה"אבא" אז בתשובתו מונח שהוא מתיחס לזה שהוא האבא שלו. אבל אם כנים הדברים אז גם לא חייב לומר ר' פלוני שכבר מתיחס לזה שהוא אבא שלו. שו"ר שמביאים דברי הפרקי דר"א (פ"א) ששאלו את ר"א בן הורקנוס בן מי את, וענה בן הורקנוס אני, הרי לן שבכה"ג מותר. [וידידי הרה"ג ר' אברהם סמבר שליט"א הוסיף שהזלזול בקריאתו בשמו הוא שמראה שהם שוים, א"כ אם מוסיף "אבא" שוב אין את הזלזול].

ולכאורה יש נ"מ בין המהלכים דבזה"ז שאין "אבא" תואר כבוד, אז לפי מהלך הראשון יהיה אסור, אבל לפי מהלך השני יהיה מותר. עוד נ"מ אם אומר על עצמו שהוא בן פלוני, כגון שקראו לו לעלות בתורה ושאלו אותו מה שמו ושם אביו, שלפי המהלך הראשון אסור, שאין כאן שום תואר אבל למהלך השני מותר, שמתיחס לזה שהוא אביו. וראיתי מובא בשם הגריש"א זצ"ל (מקובץ מבקשי תורה חלק כד) שהתיר לומר בן פלוני בלי הזכרת תואר כבוד.

חתימת מכתבים

בשו"ת אג"מ (שם) מקשה על הא דמצינו שהראשונים חותמים בשאלות ותשובות, בשמם בן שם אביהם, בלי שום תואר, כגון משה בן מיימון או שלמה בן אדרת. ותירץ כנ"ל דשם הרי מתיחס להעובדא שהוא אביו. אלא שקשה לו מהא שמתחיל הרמב"ם ספרו ב"אני משה בן מיימון", וספר מקרי לרבים, וכבר הוכיח מהגמ' (קידושין לא, ב) שמר בר רב אשי כי הוי דרש אמר אבא מרי, ולא הזכיר שמו, שברבים אסור אפילו עם מזכיר תואר כבוד.

תואר "סבא"

ואולי יש עוד נ"מ לאלו שרוצים להבדיל בין שני הסבים, אז קוראים לכל אחד בשמו הפרטי, כגון סבא משה וסבא קליין. אז לפי הטעם של "תואר כבוד" לכאורה לא מצאנו ש"סבא" הוי תואר כבוד, אבל לפי הטעם של התיחסות לעובדא שהוא אביו, אז פשוט שמותר לקרא לסבא בשמו עם תואר של "סבא", שהרי מתיחס לזה שהוא הסבא שלו ולא בן אדם רגיל. [ועי"ע מש"כ בזה לקמן]

לעיקר הקושיא למה הגר"א לא מביא מ"אדני משה כלאם" מביא האג"מ עוד תי', שהרי כל האיסור הוא מצד כבוד רבו א"כ אצל יהושע לא היה זלזול כלל אלא כולו אומר כבוד. שזה שרצה שיכלאם משום שהתנבאו נגד משה רבינו, "משה מת ויהושע מכניס" א"כ בכה"ג אין חשש זלזול בכבודו של מרע"ה.

למה הטור כתב שם אביו

הים של שלמה (קידושין סי' סה) כתב שכל ההיתר לומר שמו של רבו עם תואר, לא שייך אצל

אביו, שברבו אם יאמר רק "רבי" לא ידעו ולא יבינו למי התכוון, שכל אחד יכול ליהיות הרבי שלו, אבל באביו יכול לומר "אבא" וכולם ידעו למי התכוון. אלא שהקשה א"כ איך הטור כשמביא דברי אביו הרא"ש, כותב "אומר אבי מורי הרא"ש", הרי באביו אין היתר. ותי' שהשם רא"ש אינו רק ראשי תיבות "רבינו אשר", אלא הכוונה שהוא **הראש**, ולכן אפילו באביו מותר.

וצ"ב מה יעשה אם כל הראיות שהביאו האחרונים שאפילו באביו שייך היתר לקרא לו בשמו עם תואר כבוד. עוד ק' דלדבריו יהיה אסור לומר לרבו עצמו מו"ר פלוני, דאז הרי הרבי יודע מי זה רבו א"כ אין לו היתר אלא לומר מו"ר בלי השם, א"כ ק' איך אמר יהושע למשה אדני משה כלאם. גם מהספרי שהביא הגר"א ק' איך היה מותר לבנ"י לומר "משה רבינו" ממי נאה וכו', הרי מדברים ישיר אליו, אז הוא יודע מי הרבי שלהם.

[לגבי עיקר תי' היש"ש עי' בספר אמת ליעקב פ' בא שרצה לחדש ש"כתיבה" תלוי איך הקורא יקרא את זה ולא איך שזה כתוב. ובזה רוצה לתרץ קושית הגרע"א בשו"ת (סי' לא) דאם נאמר כתיבה כדיבור איך סופר סת"ם מותר לכתוב שם השם (יקוק), הרי אסור להגות שם השם. ותי' הגר"י קמינצקי דלדבריו ניחא שהקורא יקרא כשם א-ד-נ-י אז אין בעיה. ובזה רצה לדחות דברי היש"ש בכוונת הטור, שהקורא קורא "רבינו אשר" ולא ראש. ויש לדון בזה טובא שבפשטות הקורא גם קורא ראש.]

כשאין מכירים את אביו

על פי דבריו של היש"ש כתב בפתחי תשובה (יו"ד שם ס"ק ב) שאם שואלים ממנו בן מי אתה, מותר לומר להם בן ר' פלוני אני, שכל הסיבה שאסור באביו הוא מפני שאין לו אלא אב אחד, א"כ כשהוצרך להזכירו שאין יודעים אותו, גם באביו שרי.

וכעין זה כתב באג"מ (שם) שאם יש צורך להגיד שם אביו מותר, כגון שרוצה לקיים הדין שיבקש שיתנו לו משהוא בזכות אביו, כהא דאמרינן (קידושין לא, ב) מכבדו בחייו ומכבדו במותו, בחייו כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי, מהרוני בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי, אלא כולהו בשביל אבא, שאז מותר לומר להם מי הוא אבא שלו.

חתימת מכתבים

היש"ש הביא שיש מיישבים דברי הטור, דרך בדיבור אסור אבל בכתיבה מותר. אבל דוחה דבריהם וכתב שאין סברא לחלק. אבל באג"מ רוצה להוכיח שיש חילוק בין כתיבה לדיבור מזה שמצינו שהראשונים חותמים בשמם ובשם אביהם בלי תואר כבוד, אלא ע"כ דשאני כתיבה מדיבור. אבל דוחה הראיה על פי סברת בנו הגה"ר ר' דוד שליט"א, דבחתימה אינו מתיחס לאביו אלא לעצמו שחותם שהוא פלוני בן פלוני, וכל האיסור אינו אלא אם קורא לאביו בשמו. ועי"ש שע"כ צריך לומר כן שמצינו כשהרמב"ם מביא דברי אביו הוא כותב אבי מורי, אף דהוי בכתיבה, אבל לפי סברת ר' דוד ניחא ששם מתיחס לאביו. (אבל ק' דלכאורה שם מקרי שאומר את זה ברבים א"כ לדברי האגר"מ יהיה אסור כנ"ל. וצ"ע)

גבאי הקורא לאביו לתורה

לפי כל הנ"ל יש לדון האם מותר לגבאי לקרא לאביו לעלייה בשמו. והנה לפי הגר"א ודעימיה שמותר לקרא לאביו בשמו עם תואר כבוד, אז גם כאן מותר. אבל לפי היש"ש לכאורה יהיה אסור, שכאן יכול לומר רק אבי מורי, ויבינו מי נקרא לעלייה. וראיתי בס' פסקי תשובות (סי' קלט הע')

15) בשם שו"ת ארץ צבי (ח"א סי' צז) להתיר הואיל ויש ענין גדול בנגלה ונסתר לקרא לו לעלייה בשמו. עוד הביא שהגר"ח קניבסקי היה קורא לאביו לעלייה בהזכרת שמו ושם אביו, אמנם נראה שהמנהג הוא לומר "יעמוד אבי מורי".

[ג]

כיבוד אבי אביו

הבאנו לעיל דיון האם מותר לקרא לסבו בשמו הפרטי (אפילו עם תואר "סבא"). באמת יש עוד צד שצריכים לדון בו, והוא האם בכלל יש חיוב של כיבוד לסבא. ושאלה זו מתחלק בין אבי אביו לאבי אמו.

והנה נחלקו המהרי"ק ורמ"א האם יש חיוב כבוד לאבי אביו. דעת המהרי"ק (שורש ל) שאין חיוב, ולכן אין חיוב לנכד לומר קדיש בשביל סבו. אבל הרמ"א בתשובותיו (סי' קיח) חולק עליו על פי דברי הב"ר (פ' צג) הובא ברש"י בפרשתנו עה"פ ויזבח זבחים לאלוקי אביו יצחק, "מכאן שחייב בכבוד אביו יותר מאבי אביו". משמע שחיוב יש גם לאבי אביו, אלא שחיובו לאביו יותר, וכן פסק בהגהותיו (יו"ד סי' רמ סעי' כד).

וליישב דברי המהרי"ק מהמדרש כתב בגליון מהרש"א שעל דא נאמר "אין למדין מהמדרש", כיון שמצינו בראשונים שחלקו על זה. דהנה במכות (יב, א) כ' רש"י שכן הבן נעשה גואל הדם לזקנו, משום שאינו מוזהר בכבודו. עוד יש להוכיח מסוטה (מט, א) "לאו בריך אנא בר ברתך אנא". וצריך ליישב הגמרות לפי הרמ"א.

בני בנים כבנים

בעיקר חיוב כבוד לאבי אביו יש לדון מטעם בני בנים הרי הם כבנים, וגם משום דאולי החיוב כבוד לאביו מחייב אותו לכבד זקנו. ועי' בבהגר"א שמביא מדרש (ב"ר צד, ו) שרק בני בנים כבנים ולא בני בנות. ובזה מיישב סוגיא דסוטה דשם היה בר ברתיה ולא בר בריה. [ועי' מהרי"ק (שם) דבני בנים כבנים שייך רק לגבי ירושה ולא לגבי שאר דברים]. על עיקר חידושו של הגר"א שבני בנות אינם כבנות, יש להעיר מיבמות (סב, ב) לענין קיום פריה ורביה, שמבואר גם דבני בנות נחשבים לבנים. וכן מוכח סוף פ' אלמנה (יבמות ע, א) לענין זרע שפוסל ומאכיל בתרומה, שכתוב בגמ' שלא צריך הפסוק של "וזרע אין לה" לרבות בני בנים, משום דבני בנים כבנים, ואם איתא הרי צריך קרא לבני בנות, ומבואר שם שגם בן הבת פוסל ומאכיל. ועוד דעדיין ק' מההיא דמכות.

כיבוד אבי אביו מטעם כיבוד אב

ויש לומר שאם כל החיוב לזקנו הוא משום כבוד אביו, אפשר לומר דהני מילי מחיים אבל לאחר מיתה אין חיוב. יסוד לזה מה שמצינו לגבי חיוב אשת אביו, שלאחר מיתה אין חיוב, והטעם דכל חיוב הכבוד משום כבוד אביו, אז לאחר מיתה אין חיוב. ועי' ברמב"ן בהשגותיו לסה"מ (שורש ב) שדן לגבי כיבוד לאחיו הגדול, שהיות ושורש החיוב הוא משום כיבוד אב, לכן לאחר מיתה פטור. ולפי"ז מיושב שני הסוגיות דבשניהם כבר מת האב. (אבל עדיין לשון רש"י דחוק, שכ' שאינו מוזהר בכבודו, משמע שאין חיוב כלל.) ידידי הרה"ג ר' אברהם סמבר שליט"א העיר דמרש"י בחומש מבואר שאפילו לאחר מיתה יש חיוב כבוד לאבי אביו, שהרי בפרשתנו כבר נפטר יצחק, ובכל זאת אומר רש"י שחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו.

עוד י"ל (עכ"פ ליישב סוגיא דסוטה) דאם כל החיוב אינו אלא משום לתא דאביו, אז היכא שזקנו הרג לאביו החיוב כבוד לאביו מחייבו להרוג לזקנו ולא לכבדו.

עוד תירץ הכל"ח דהיות ואין אשה מחויבת בכיבוד אב משום שרשות בעלה עליה, לכן אין לחייב בנה בכבוד אביה, שאינו אלא מחמת חיבה. אבל אינו נראה לי כלל, שהרי אין לאשה פטור מוחלט אלא רק היכא שזה סותר חיובה לבעלה, א"כ לגבי הבן אין שום סיבה להתיר.

קריאת סבא בשמו

ולפי"ז יש עוד צד להקל בקריאה לזקנו בשמו, עכ"פ עם תואר "סבא". דלא מיבעי באבי אמו שיש לנו שיטת הגר"א שאין חיוב כבוד אפילו לפי הרמ"א, אלא אפילו באבי אביו יש לנו שיטת המהרי"ק שאין חיוב כבוד. ואע"פ שאין להקל כמותו מאחר שהרמ"א חולק עליו, אבל עכ"פ בצירוף סברת האגר"מ שאם מתיחס לזה שהוא אביו או זקנו אין איסור יש להקל.

אבל לפי היש"ש לכ' אין כאן היתר שהרי באביו מחמיר אפילו עם תואר אא"כ א"א בענין אחר, וכאן יכול לומר סבא עם שם המשפחה אם רוצה להבחין בין הסבים. אבל ראיתי באגר"מ שם בסוף התשובה שכ' שאם האב מוחל, או שעכ"פ ניכר שאינו מקפיד אז מותר. ואפילו להרדב"ז (מובא בהגהת הגרע"א לסי' רמ סעי' יט) שאע"פ שהאב מחל על כבודו יש מצוה לכבד אותו, כאן שיש מחלוקת שלפי הגר"א מותר להזכיר שמו עם תואר כבוד, לא חייב להחמיר כהרדב"ז. א"כ ה"ה בנידונינו שבוודאי הסבא מוחל א"כ יש להקל.